

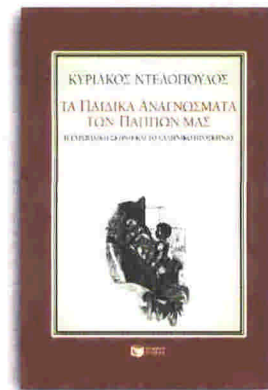

Πόσο μας μοιάζει

Ντελόπουλος

Κυριάκος

ο 19ος αιώνας!

Τα παιδικά αναγνώσματα των πάππων μας
 Εκδόσεις **Πατάκη**
 σελ.: 200, τιμή: 12,50 ευρώ

Συνέντευξη στην Σταυρούλα Τσούπρου

αφήνοντας έξω από την παρούσα συζήτηση τις περισσότερες από τις διαφορετικές ιδιότητες του (βιβλιοθηκονόμου, λογοτέχνη, θεωρητικού και πρακτικού βιβλιογράφου, επιμελητή εκδόσεων, ερευνητή, μεταφραστή, κριτικού και φωτογράφου) Κυριάκου Ντελόπουλου και περιοριζόμενοι στο τελευταίο βιβλίο του, από τις εκδόσεις Πατάκη, θα επιχειρήσουμε να αποστάξουμε τις βασικότερες ιδέες των 8 μελετημάτων που περιλαμβάνονται στο *Τα παιδικά αναγνώσματα των πάππων μας. Η ευρωπαϊκή σκηνή και το ελληνικό προσκήνιο*, όπου αναδεικνύεται ο ρόλος του 19ου αιώνα για την παιδική λογοτεχνία.

Κύριε Ντελόπουλε, ας ξεκινήσουμε με ένα ποικιλοτρόπως ενδιαφέρον ζήτημα. Γιατί τα παιδιά στρέφουν συχνά την προσοχή τους προς βιβλία που προορίζονται για μεγάλους;

Ως προς το συγκεκριμένο ζήτημα θα ήθελα να καταθέσω πρώτα δύο επίμαχους και διαδεδομένους ορισμούς. Τον γενικευμένο πως «για κάθε παιδί που έχει κλίση για διάβασμα όλα τα βιβλία είναι παιδικά» κι έναν άλλον που συντρέπει τον πρώτο και βεβαιώνει ότι «καλό παιδικό βιβλίο είναι αυτό που αρέσει και στους μεγάλους»: αυτός κάποτε άρεσε πολύ. Επειδή όμως τέτοια βιβλία δεν βρέθηκαν αρκετά, παραμελή-

θηκε. Υπάρχει, ωστόσο, μια μεγάλη αλήθεια που επηρεάζει τα διαβάσματα των παιδιών και υπονομεύει τη φιλολογικότητα των ορισμών: ότι ηλικία και ωριμότητα δεν συμβαδίζουν, πράγμα που εξηγεί πολλά, ανατρέπει αποφάνσεις και επιπλέον παραπέμπει το θέμα και σε άλλες επιστήμες. Να λάβουμε σοβαρά υπ' όψιν μας και μία άλλη παράμετρο, ότι οι μεγάλοι γράφουν παιδικά βιβλία, οι μεγάλοι τα εκδίδουν, οι μεγάλοι τα διακινούν στα παιδικά χέρια, οι μεγάλοι τα κρίνουν και οι μεγάλοι προσδιορίζουν τις προτιμήσεις των παιδιών. Τα παιδιά ως αναγνώστες τι γνώμη έχουν, τι κριτήρια, τι τάσεις; Όλα αυτά και πολλά άλλα εντοπίστη-

καν ήδη από τον 19ο αιώνα, ισχύουν πάντα και συζητούνται... από τους μεγάλους, πάλι, όμως, ερήμην των παιδιών, τα οποία εν τέλει αποβαίνουν αντικείμενα παρατηρήσεων, στις οποίες πρέπει να συνυπολογίζονται και άλλοι παράγοντες; κοινωνικοί, βιοτικού επιπέδου, τα εκπαιδευτικά συστήματα, η παραγόμενη ή όχι από αυτά παιδεία, η οικογενειακή αγωγή και πνευματικότητα και άλλοι. Πολυσύνθετο το θέμα.

Αληθεύει, δηλαδή, ότι ο μικρός αριθμός των εκδόσεων για παιδιά, καθώς και τα πληκτικά διδακτικά βιβλία, έτρεψαν τα παιδιά του 19ου αιώνα σε αναζήτηση αναγνωσμάτων από το χώρο των μεγάλων;

Τα πρώτα αναγνώσματα των παιδιών υπήρξαν κάποια «ευανάγνωστα» αρχαία κείμενα, μερικά «απαλά» βυζαντινά και κάποια ανώδυνα εκκλησιαστικά. Όλα για απηρέτηση διδακτικών της γλώσσας αναγκών και όχι ως προαιρετικό διάβασμα. Στον 19ο αιώνα το σκηνικό αλλάζει σταδιακά. Τα παιδιά διάβαζαν αρχικά τα σχολικά τους βιβλία σε ένα πειθαναγκαστικό σύστημα, που εξακολουθεί να ισχύει, και το οποίο οδηγούσε και οδηγεί πολλά παιδιά στην αποστροφή προς τα γράμματα. Τα παιδικά βιβλία ψυχαγωγίας «κατά μικρόν ηυξήθησαν». Ξεπήδησαν μέσα από τα σχολικά τους, σε μια προσπάθεια των πρώτων συγγραφέων να απομακρυνθούν από τα συμβατικά ηθοπλαστικά σχολικά κειμενάκια και τα τετριμμένα θέματα. Πρόθεσή τους να προσφέρουν στα παιδιά αναγνωστικές ικανοποιήσεις. Η παιδική λογοτεχνία δεν υπήρξε αυτοφυής. Γεννήθηκε με τη γενική, συνοδοιπόρησε μαζί της, έγινε μετά αυτόνομη, χωρίς ποτέ, επιπλέον, να αποκόψει τους φυσικούς δεσμούς της με τη μητρική. Η στρόφη των παιδιών, όχι όλων (θυμηθείτε τα περί ωριμότητας που επεσήμανα), προς τη λογοτεχνία των μεγάλων είναι φυσική και εύλογη. Η εκκολλητότητα προσωπικότητά τους αναζητάει ενδιαφέροντα θέματα, ικανοποίηση της περιέργειάς τους, συγκίνηση από το άγνωστο.

Σημαντικό ρόλο έπαιξαν εδώ τα ξένα πρότυπα. Δεν πρόκειται, πάντως, για ξενομανία αλλά για μίμηση λόγω θαυμασμού των νεοφανών προϊόντων. Ο 19ος υπήρξε αιώνας ενεργητικός, ζυμώσεων κάθε είδους, πολιτικών, κοινωνικών και καλλιτεχνικών, αναζητήσεων, τακτοποιήσεων και κατακτήσεων. Εισάγεται έτσι και η ξένη λογοτεχνία κατά μεγάλες δόσεις και για τους μεγάλους και για τα παιδιά. Οι ξένοι φέρνουν το «διαφορετικό» και το νέο. Η θεματολογία τους είναι ασυνήθιστη, μοιάζει εξωτική, συναρπάζει. Τα έργα

τους είναι μαστορικά, περιπετειώδη, έχουν πλοκή, φαντασία. Οι Έλληνες προσκολλημένοι στα τετριμμένα ιστορικά, στα εθνοκεντρικά, στα θρησκευτικά, θα επιχειρήσουν να αποκολληθούν και θα σημειώσουν επιτυχία. Σήμερα αναφερόμαστε σε ορισμένους διάσημους ξένους που αποτέλεσαν πρότυπο και που επιβίωσαν. Τα πρότυπα, ωστόσο, παρέχονταν και από πολλούς ακόμη που είχαν στον καιρό τους επιτυχία αλλά ξεχάστηκαν.

Στη βιβλιογραφία σας Παιδικά και νεανικά βιβλία του 19ου αιώνα (Βραβείο Ακαδημίας Αθηνών, 1995) πραγματοποιήσατε μία ιδιαίτερως κοπιώδη έρευνα –παρακαταθήκη τόσο για εσάς όσο και για όλους τους υπόλοιπους ερευνητές. Βασίζόμενο σε αυτήν είναι και το τρίτο μελέτημα, «Μεταφράσεις, διασκευές και μεταποιήσεις ξένων έργων εις τα “καθ’ ημάς”», το οποίο αναφέρεται στο άκρως ενδιαφέρον ζήτημα που θίξαμε προηγουμένως. Για την αντίστοιχη σημερινή πραγματικότητα γίνεται έρευνα;

Στην πολυετή έρευνα που έκανα για να ανακαλύψω τα παιδικά βιβλία του αιώνα που τιμάμε μαζί αυτή τη στιγμή, κατέγραψα, σχεδόν πάντα εξ αυτοψίας, τους κάπου 1.000 τίτλους, εκδόσεις που η λήθη είχε σκεπάσει, ελληνικών και μεταφρασμένων παντοιοτρόπως έργων. Όσοι μελετητές μεταχειρίστηκαν τον θησαυρό αυτόν διεύρυναν τις γνώσεις τους, σχημάτισαν νέες εικόνες και αναθεώρησαν παλαιότερες απόψεις. Το διαπίστωσα αυτό όσο και αν αποκρύπτεται η πηγή των πληροφοριών τους. Με το τέλος του αιώνα έκλεισε μία μακρά, με πολλές διακυμάνσεις και φαινόμενα, ιστορία του παιδικού βιβλίου στον τόπο μας. Μια γοητευτική διαδικασία αγώνων και αγωνιών που οδήγησε το είδος με επιτυχία μέχρι τον 20ό, ο οποίος, διεπόμενος από νέες αξίες, αναγκαστικά τις ακολούθησε και συνεχίζει εντυπωσιακά με αυξημένη υπέρμετρα την ταχύτητά του. Ως προς το αν διεξάγεται κάποια συστηματική έρευνα σήμερα, αν εννοείτε βιβλιογραφική επιχείρηση καταγραφής των εκδόσεων του 20ού αιώνα, όχι. Επικρατεί άπνοια. Και όμως είναι επιτακτική η ανάγκη της, διότι θα φώτιζε πολύ τη συνέχεια και τα χαρακτηριστικά της. Θα είναι μια εργασία δύσκολη και επίπονη. Είναι αδύνατον να έλθει στο φως το σύνολο των εκδόσεων, καθώς πολλές έχουν καταστραφεί εξαιτίας κακών ιστορικών συγκυριών και είναι αμφίβολο αν θα έχουν διασωθεί κάποια αντίτυπα. Και μια βιβλιογραφία ελλιπής οδηγεί σε ασθeneίς αποτιμήσεις και ευπρόσβλητα συμπεράσματα.

Στο μελέτημα «Πρόλογοι, εισαγωγές και σημειώσεις σε παιδικά βιβλία» καταγράφετε ουσιαστικά αυτό που ονομάζεται στη θεωρία «παρακείμενο». Πολλές οι εκπλήξεις εδώ, και η μεγαλύτερη ήταν εκείνη που μου προξένησε ο πρόλογος του Ανδρέα Σαρρή στο *Αριστόδημος ο Φευγάλας*. Ήταν σύνηθες τότε να απευθύνεται ένας συγγραφέας στο «πρώτο τσοπανόπουλο» ή στο βασανισμένο παιδί που κάνει θελήματα και «ζη τιμημένα με τον ιδρω του»;

Η επιλογή προλόγων, εισαγωγών, σημειωμάτων και κάποιες κριτικές της εποχής συνιστούν ένα δειγματολόγιο προσωπικών καταθέσεων των συγγραφέων, στο οποίο απηχούνται οι αναζητήσεις τους, οι προθέσεις τους, οι αντιλήψεις τους, ό,τι δηλαδή περιβάλλει την προσπάθειά τους να προσφέρουν λογοτεχνία στα παιδιά με τους όρους της παιδαγωγικής και υπό το κράτος των αμφιβολιών τους για την υποδοχή της. Ιδεολογικές νύξεις απουσιάζουν παντελώς. Τα παρακείμενα αυτά αποτελούν πολύτιμες μαρτυρίες. Οι πρωτοπόροι και όσοι τους διαδέχθηκαν είχαν βαθιά συναίσθηση ευθύνης απέναντι στα παιδιά. Αισθάνονταν πως επιχειρούσαν να ανοίξουν δρόμους και το έκαναν με προσοχή. Είχαν κατά νου το παιδί ως παιδί και όχι ως αποδέκτη των προϊόντων τους που θα τους οδηγούσε στη φήμη και την επιβολή. Τα προσωπικά αυτά κείμενα έθεσαν βάσεις που διατηρήθηκαν όλον το 19ο αιώνα.

Θα προσπεράσω το πολύ ενδιαφέρον μελέτημα - κριτική στα εικονογραφικά ήθη (των βιβλίων για παιδιά), για να αναφερθούμε στις δύο διεξοδικές εργασίες που έχετε αφιερώσει στην «επιβλητική ευρωπαϊκή προσωπικότητα» του Christoph von Schmid.

Με τον Christoph von Schmid (1768-1854), γερμανό καθολικό συγγραφέα, μέγιστη και αξιοσέβαστη προσωπικότητα με διεθνή επιβολή, ασχολούμαι από το 1980. Η «ανακάλυψή» του επιδιόρθωσε κάποια πλάγια λάθη των ιστορικών της παιδικής μας λογοτεχνίας και αποκάλυψε την τεράστια δημοτικότητά του και στην πατρίδα μας. Πολυγραφοτάτος και πολυδιαβασμένος, μεταφρασμένος σε όλες τις γλώσσες της Ευρώπης και στην Ασία ακόμη, στην Ελλάδα εμφανίζεται από το 1832, χρονιά που εκδόθηκε για πρώτη φορά βιβλίο του. Την ελληνική βιβλιογραφία Schmid απαρτίζουν 134 λήμματα, όλα διασκευές και μεταφράσεις δεκάδων βιβλίων του και πάμπολλων σκόρπιων

διηγημάτων του. Ζητούμενο ο καθορισμός της επίδρασής του στους Έλληνες συγγραφείς και η επενέργεια των αντιλήψεών του και αξιών στους μικρούς αναγνώστες, μολονότι οι διασκευαστές με τις παρεμβάσεις τους αντικαθιστούσαν κάποιες, επ' ουδενί πάντως επιλήψιμες, θέσεις του. Σήμερα εξακολουθούν να κυκλοφορούν βιβλία του με παραφθορά του ονόματός του ή ανώνυμα, όπως κυκλοφορούσαν σχεδόν δύο αιώνες πριν.

Τελευταία, αλλά και μείζονος σημασίας, η Παιδική Εφημερίς, το ξεχασμένο περιοδικό που εξέδιδε ο ενδεκαετής την πρώτη χρονιά (1896) Θεόδωρος Καβαλιέρος Μαρκουίζος.

Τα παιδικά περιοδικά του 19ου αιώνα, πολλά και αξιόλογα, διαδραμάτισαν ευεργετικό ρόλο ως πάγια ψυχαγωγία και ως κρίκοι μεταξύ παιδιών και βιβλίων. Ένας μεγάλος αριθμός τους έχει διασωθεί σε πλήρεις σειρές και περισσότερα σε σκόρπια τεύχη. Η *Παιδική Εφημερίς*, 1896-1899, υπήρξε μία τυχαία ανακάλυψη που πρόσθεσε πολλά στις γνώσεις μας. Διασώθηκε τυχαία σε προσωπικό αρχείο και, μάλιστα, πλήρης. Δημιουργός της ο μόλις ενδεκαετής αλλά ασυνήθιστα προικισμένος με γνώσεις και δυναμική Θεόδωρος Καβαλιέρος Μαρκουίζος, ο οποίος υπήρξε ο εκδότης, συντάκτης, επιμελητής, διορθωτής και διακινητής της. Διέπρεψε αργότερα ως δημοσιογράφος και εκδότης εφημερίδων, συγγραφέας και φλογερός Έλληνας της Πόλης σε εθνικά ζητήματα. Στην Ελλάδα επανήλθε υπερήλικας και απήλθε ξεχασμένος. Ήταν ένα εξαιρετικό περιοδικό -θα το τοποθετούσα ανάμεσα στα σημαντικότερα του αιώνα.

Και κάτι ακόμη. Τα αναγνώσματα των παππούδων μας ήταν, βέβαια, και αναγνώσματα των γιαγιάδων μας, γιατί και τα κοριτσάκια διάβαζαν όταν δεν έπλεκαν ή κένταγαν. Όσο για τους συγγραφείς, αυτοί ξεκίνησαν από το μηδέν και παρέδωσαν στον επόμενο αιώνα ένα αξιοσέβαστο έργο, το οποίο μένει να αξιολογηθεί και να διασυνδεθεί με τη συνέχειά του επαρκώς. Τους οφείλουμε πολλά. Πολλά τους οφείλουν και τα σύγχρονα παιδιά, οι απόγονοι εκείνων των πάππων, που έχτισαν το πρώτο αναγνωστικό κοινό. Πρέπει και αυτό να το αναφέρουμε και κάποτε να ασχοληθούμε και με τη φυσιογνωμία εκείνων των παλαιών μικρών, που αφού διάβαζαν αναγκαστικά τα σχολικά τους βιβλία έτρεχαν μετά και στα «εξωσχολικά».

Σας ευχαριστώ. ■